

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ

УХВАЛЕНО .

Вченою радою Інституту
соціології НАН України
«27» червня 2023 р.
Протокол № 5

**РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Теоретико-методологічні основи структурного аналізу в соціології

галузь знань
Спеціальність
освітній рівень
освітньо-наукова програма
вид дисципліни

05 Соціальні та поведінкові науки
054 Соціологія
третій освітньо-науковий (PhD доктор філософії)
Соціологія
Обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2023/2024
Семестр	1
Кількість кредитів ECTS	3
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	екзамен

КИЇВ – 2023

Розробники:

Макеев С., доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділу соціальних структур

Іващенко О., кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу соціальних структур

Викладачі: Макеев С., д.с.н., професор; Симончук О., д.с.н., провідний науковий співробітник; Малиш Л., д.с.н., доцент кафедри соціології НаУКМА; Іващенко О., к.ф.н., старший науковий співробітник відділу соціальних структур

РЕКОМЕНДОВАНО:

Випусковим відділом Інституту соціології НАН України

Протокол № 4 від «17» 05 2023 р.

Завідувач випусковим відділом

Л.Г.Скокова

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-наукової програми «Соціологія»

О.Г.Злобіна

1. Мета – створення сприятливого фахового середовища у форматі діалогу науково-дослідницької групи, робота в якій сприятиме проведенню аспірантами власного наукового дослідження у відповідності до встановленого плану, з належною увагою до наукової новизни отриманих результатів на основі засвоєння спеціальних знань, методологічних та методичних принципів соціо-структурного аналізу класичного та сучасного зразка для розуміння та інтерпретації соціальних трансформаційних процесів в українському суспільстві.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (за наявності):

1. Знати

- інституціональні, організаційні та групові структурні чинники суспільних процесів;

2. Вміти

- застосовувати методологічні підходи соціально-демографічного та гендерного аналізу;

3. Володіти навичками

- методів якісного та кількісного аналізу соціологічних даних,

3. Анотація дисципліни. Дисципліна спрямована на розвиток знання та вмінь застосовувати соціоструктурний аналіз до соціологічного вивчення і пояснення соціальних явищ і процесів. Особлива увага приділяється пізнавальним можливостям методологічних новацій реляційно-дистрибутивних, інституціональних та культурорієнтованих методологій вивчення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей соціальних взаємодій. Робота побудована за принципом "навчання через дослідження", що з одного боку, фокусується навколо дослідницьких інтересів студентів, а з іншого боку, - обговорення методології та результатів новітніх соціологічних досліджень соціоструктурного напрямку. Вміння застосовувати соціоструктурний аналіз розкриває аналітичні здатності дослідника вивчати і розуміти латентні чинники соціальних взаємодій в контексті групової і колективної поведінки та соціальних процесів в суспільстві. Дисципліна зосереджена на аналізі й обговоренні новітніх дослідницьких напрацювань з огляду актуальних публікацій у соціологічних рецензованих журналах, переважно англомовних, з метою включення аспірантів в сучасний порядок денний соціоструктурних досліджень, проблемного поля та відповідних академічних дебатів. Формат роботи - колоквиум, який поєднує в собі лекції, аналітичне читання, дискусії, практичні завдання за темами дисертацій, презентації результатів індивідуальних проектів.

4. Завдання (навчальні цілі): критично осмислити класичні та новітні методології соціоструктурного аналізу та вдосконалити практичні дослідницькі навички його застосування в процесі розробки та підготовки власних наукових проектів аспірантів.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- опанувати методологічні засади структурного аналітичного підходу;
- надати знання щодо новітніх трендів класового аналізу;
- опанувати методологічні підходи соціально-демографічного та гендерного аналізу;
- надати знання щодо особливостей поселенського структурування в сучасному суспільстві.
- вміти застосовувати методи соціоструктурного аналізу в емпіричних дослідженнях відповідно до конкретних дослідницьких потреб

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1	2	3	4	5
ЗК01	Вміти аналізувати соціоструктурні вимірювання	<i>Семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами: Тема 1;Тема 2; Тема 3.</i>	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні, оцінка індивідуального письмового завдання	10%
ЗК02	Знати методи соціоструктурного аналізу	<i>Лекції, самостійна робота за темами: Тема 1; Тема 3.</i>	Поточний контроль участі у дискусійній частині лекції	10%
ЗК03	Вміти добирати відповідний рівень соціоструктурного аналізу для власного дисертаційного дослідження	<i>Семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами: Тема 3; Тема 4.</i>	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні, оцінка індивідуального письмового завдання	10%
ЗК04	Вміти здійснювати сучасні соціоструктурні дослідження з застосуванням системного наукового підходу із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності	<i>Лекції, самостійна робота за темами: Тема 2; Тема 4.</i>	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції	10%
СК01	Вміти застосовувати методи соціоструктурного аналізу в контексті міждисциплінарних досліджень	<i>Лекції, самостійна робота за темами: Теми 1-4</i>	Участь у дискусійній частині лекції	10%

1	2	3	4	5
СК02	Вміти обговорювати результати міжнародних наукових досліджень, розуміти англомовні тексти	<i>Семінари, самостійна робота за темами:</i> Тема 2; Тема 4.	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні	10%
СК03	Знати сучасні методології, методи соціологічного дослідження в контексті актуалізації соціоструктурного вимірювання	<i>Лекції, самостійна робота за темами:</i> Тема 1; Тема 3.	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції	10%
СК04	Набути знання, необхідні для викладання курсу з проблем соціоструктурного аналізу	<i>Лекції, семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами:</i> Теми 1 - 5.	Поточний контроль участі у дискусійній частині лекції, доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні	10%
СК05	Комунікувати з дослідницькими групами, оцінювати якість соціологічних досліджень з метою добору найбільш релевантних	<i>Семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами:</i> Тема 2; Тема 5.	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні, оцінка індивідуального письмового завдання	10%
СК06	Здатність аналізувати та оцінювати сучасні дослідження суміжних наук для визначення впливу на розвиток соціології.	<i>Семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами:</i> Теми 1-4	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні, оцінка індивідуального письмового завдання	10%
СК07	Здатність аналізувати та оцінювати структурні зміни українського суспільства в контексті сучасних тенденцій розвитку соціології.	<i>Семінари, індивідуальне письмове завдання, самостійна робота за темами:</i> Тема 5.	Поточний контроль доповідь на семінарі, участь в індивідуально-груповому обговоренні, оцінка індивідуального письмового завдання	10%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код)	Загальні компетентності			Спеціальні компетентності		
Програмні результати навчання (назва)						
РН01 Мати передові концептуальні та методологічні знання з соціології та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, та отримання нових знань у сфері соціології та/або здійснення інновацій	ЗК02	ЗК03	—	СК01	СК03	СК04
РН03 Розробляти та реалізовувати наукові та/або прикладні проекти, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язувати значущі наукові та технологічні проблеми соціології з врахуванням етичних, соціальних, економічних та правових аспектів.	ЗК01	ЗК04	СК02	СК05	СК06	СК07
РН09 Розуміти загальні принципи та методи соціально-поведінкових наук, а також методологію наукових досліджень, застосовувати їх у власних дослідженнях у сфері соціології та у викладацькій практиці	ЗК01	ЗК02	ЗК04	СК01	СК05	СК07

7. Схема формування оцінки.

ВИМОГИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Види робіт	Кількість балів за один вид робіт	Критерії оцінювання
Участь у дискусійній частині лекції	2	Активна участь, аргументовані, змістовні судження і зауваження
	1	Фрагментарна участь у дискусії
	0	Відсутність на лекції
Участь у дискусії, в обговоренні виступів колег на семінарському занятті	2-3	Активна участь у дискусіях; фахова постановка питань, аргументовані і логічні зауваження
	1	Фрагментарна участь, окремі репліки, запитання
	0	Відсутність на семінарському занятті
Доповіді за темою семінарського заняття	7-10	Доповідь підготовлена і презентована вчасно. Високий рівень фахових компетентностей.
	4-6	Доповідь підготовлена і презентована вчасно. Високий рівень опанування матеріалу, повністю досягнуті поставлені завдання
	1-3	Доповідь підготовлена, проте наявні неточності і пробіли знань.
	0	Доповідь не підготовлена.
Індивідуальне письмове завдання за темою семінарського заняття	7-10	Письмове завдання представлено вчасно. Високий рівень опанування матеріалу, повністю досягнуті поставлені завдання
	4-6	Письмове завдання підготовлено вчасно, проте наявні неточності і пробіли знань.
	1-3	Письмове завдання підготовлено проте тема розкрита поверхово і з помилками
	0	Письмове завдання не підготовлено

Екзамен (усний)	25-30	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу.
	20-24	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.
	15-20	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
	7-15	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності
	1-6	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми, допускаючи при цьому суттєві помилки

При викладанні дисципліни використовуються наступні методи контролю знань студентів:

- усний контроль (опитування – індивідуальні, дискусії, захист виконаних робіт);
- письмовий контроль (виконання індивідуальних завдань, підготовка рефератів, тез, написання есе та ін.);
- самоконтроль знань студентів і взаємоконтроль.

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал навчальної дисципліни, який перевіряється під час поточного і підсумкового контролю з метою встановлення рівня і якості засвоєння знань, формування необхідних для майбутньої професійної діяльності навичок і вмінь.

Поточний контроль передбачає оцінювання успішності студентів під час аудиторних (семінарських, практичних, індивідуальних) занять та виконання ними окремих індивідуальних завдань (написання рефератів, тематичних повідомлень тощо). При поточному контролі оцінюється: активність роботи студентів на семінарських або практичних заняттях, результати виконання ними індивідуальних завдань, якість підготовлених студентами рефератів або тематичних повідомлень.

Контроль на семінарських заняттях – оцінювання виступів студентів, відповідей на питання поставлені викладачем, оцінка виконання завдань під час самостійних робіт, оцінювання внеску окремих студентів у групову роботу.

7.1 Форми оцінювання студентів:

Семестровий контроль проводиться у формі сумарного накопичення балів за поточним контролем.

- підсумкове оцінювання у формі ЕКЗАМЕНУ:

- умови допуску до екзамену:

У разі отримання оцінки «неприйнятно» (нижче 35 балів) або «незадовільно» (35-59 балів) аспірант повинен додатково виконати індивідуальні завдання для підвищення рівня своїх знань і повторно пересклати підсумковий контроль. Слухач має право на два перескладання: викладачеві та комісії. При цьому максимальна підсумкова оцінка після перескладання може бути лише «достатньо».

7.2 Організація оцінювання: (обов'язково зазначається порядок організації передбачених робочою навчальною програмою форм оцінювання із зазначенням орієнтовного графіку оцінювання).

Викладач оцінює роботу аспіранта на кожному занятті, бали нараховуються за всі форми робіт, яка передбачені для опрацювання конкретних тем, відповідно до вимог і критеріїв оцінювання. Загальні умови визначення навчального рейтингу аспіранта наведені в таблиці:

УМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ

Форми оцінювання	Кількість	Максимум балів	Разом
Участь у дискусійній частині лекції	5	2	10
Доповіді за темою семінарського заняття	4	10	40
Індивідуальне письмове завдання за темою семінарського заняття	1	8	8
Участь у дискусії, в обговоренні виступів колег на семінарському занятті	4	3	12
Екзамен	1	30	30
ВСЬОГО			100

7.3 Шкала відповідності оцінок

A (відмінно)	90-100
B (дуже добре)	82-89
C (добре)	75-81
D (задовільно)	65-74
E (достатньо)	60-64
FX (незадовільно)	35-59
F(неприйнятно)	0-34
Зараховано	60-100
Не зараховано	0-59

8. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план занять з дисципліни

Назва теми	Кількість годин			Самостійна робота
	Лекції	Семінари	Консультації	
Тема 1. Структурація та структурний аналіз в соціології	4			
Тема 2. Аналітичні рівні структурування соціуму	2			
Тема 3. Класовий аналіз в соціології	2			
Тема 4. Соціальні структури: правила та принципи	2	4		

	вимірювання				
	Тема 5. Соціальні структури і соціальна стратифікація за віком, гендером і типом поселення	2	6		
	Разом:	12	10	2	66

Загальний обсяг 90 год, в тому числі:

Лекцій – **12 год**.

Семінари – **10 год**.

Консультації - **2 год**

Самостійна робота – **66 год**.

Зміст навчальної дисципліни

Теми по програмі навчальної дисципліни	План заняття
Лекція 1. Структурація та структурний аналіз в соціології	Спільнота та суспільство. Від структурного функціоналізму Т. Парсонса до теорії структурації Е. Гіденса. Соціальна структура та її диференційованість. Функціональна та ієрархічна організація структури. Рухливість структури і соціальна мобільність.
Лекція 2. Аналітичні рівні структурування соціуму	Рівні соціальної структури. Порівняльні дослідження стратифікаційних систем. Престиж і статус та методики їхнього вимірювання. Міжгенераційна та міжпрофесійна мобільність в Україні.
Лекція 3. Класовий аналіз в соціології	Поняття соціального класу в класичній і сучасній традиції. Тематичні кластери і тренди сучасного класового аналізу. Інституціоналізація класового аналізу в українській соціології. Основні теоретико-методологічні підходи до ідентифікації класів. Альтернативні класові схеми (Дж. Голдторп, Е.О. Райт, Г.Еспін-Андерсен, Європейська соціально-економічна класифікація) та досвід їх застосування в Україні. Об'єктивний і суб'єктивний клас. Динаміка класового розподілу і класових ідентичностей в пострадянській Україні. Тренди соціально-структурної динаміки за час повномасштабної війни.
Лекція 4. Соціальні структури: правила та принципи вимірювання	Соціальна диференціація та стратифікація. Структура зайнятості та професійна структура. Концепція ISCO. Економічна стратифікація, вимір і значення для соціального структурування. Принцип соціального вирівнювання. Соціальна нерівність в сучасній Україні: динаміка сприйняття.
Лекція 5. Соціальні структури і соціальна стратифікація за віком, гендером і типом поселення	Віковий розподіл та вікова нерівність (ейджизм). Соціально-демографічна класифікація. Гендерна теорія як концептуальна основа гендерного аналізу. Гендерна стратифікація. Інституціональне відтворення гендерної нерівності. Гендер і соціальна нерівність в сучасному українському суспільстві. Поселенська структура як проекція просторової організації суспільства.
Семінарське заняття 1. Соціоструктурні виміри сучасного українського суспільства	Чинники соціального структурування. Традиційні і сучасні класові схеми. Соціальна структура українського суспільства.
Семінарське заняття 2. Соціо-демографічний та гендерний аналіз.	Методологічні відмінності. Гендерна стратифікація.
Семінарське заняття 3. Застосування ISCO в вимірюваннях професійного структурування.	Досвід національних і міжнародних проєктів з використанням структурного підходу. ISCO як методична база професійного структурування.
Семінарське заняття 4. Поселенська структура пост/радянського суспільства	Концепція просторової самоорганізації населення. Сучасні тренди поселенського структурування: субурбанізація та джентрифікація.

Екзаменаційні питання

1. Поняття спільноти та суспільства. Соціальна структура та її диференційованість.
2. Суть і відмінність теорій структурного функціоналізму та структуризації.
3. Соціальна мобільність і рухливість соціальної структури.
4. Стратифікаційні системи у дослідницькому порівнянні.
5. Престиж і статус та методики їхнього вимірювання.
6. Міжгенераційна та міжпрофесійна мобільність в Україні.
7. Класичне та сучасне уявлення про клас.
8. Теоретичні обґрунтування класового аналізу.
9. Формування класового суспільства в пострадянській Україні.
10. Соціальний простір як базове соціологічне поняття.
11. Урбаністичні поселення та сільська поселенська мережа.
12. Міграції та міграційна ситуація в Україні.
13. Гендерна теорія та гендерна стратифікація
14. Інтерсекційний аналіз: сутність і значення.
15. 3. Гендерна нерівність та інституційні чиники її відтворення.
16. Соціальна диференціація та стратифікація в українському суспільстві.
17. Соціальна нерівність та механізми її відтворення в Україні.
18. Соціальна структура в пост/радянській Україні.

9. Рекомендовані джерела:

Основні:

- Макеєв С. (1998). Структурна перспектива в сучасній соціології. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №1-2, сс. 27-36.
- Макеєв С. (2016). Диференціація солідарностей в екстраординарних обставинах 2013-2015 років в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №1, сс. 3-26.
- Макеєв С., Патракова А., Домаранська А. (2010). Диференціація і стратифікація населення України за сприйняттям ситуації нерівності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 4, сс. 85-101.
- Макеєв О., Оксамитна С. (Ред.) (2017). *Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики*. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія».
- Іващенко О. (2010). Про анатомію економічної нерівності: соціологічні дослідження // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №4, сс. 29-56.
- Лавріненко Н. (2006). Про нові методологічні підходи до досліджень інституту гендеру // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №2, сс. 103-115.
- Малиш Л. (2019). *Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей в соціології*. Київ: НаУКМА. – 369 с.
- Оксамитна С. (2011). *Міжгенераційна класова та освітня мобільність*. К.: НаУКМА, Аграр Медіа Груп.- 287 с.
- Симончук О. (2018). *Соціальні класи в сучасних суспільствах: евристичний потенціал класового аналізу*. К.: Інститут соціології НАН України, 415 с.
- Оксамитна С., Симончук О. (Ред.) (2020). *Динаміка сприйняття соціальної нерівності в Україні: за даними Міжнародної програми соціальних досліджень 2009 і 2019 років*. – К.: Інститут соціології НАН України; Національний університет «Києво-Могилянська академія». 262 с.
- Підходи до класового аналізу: колективна монографія* (2019). За ред. Е.О.Райта.- К.: Інститут соціології НАН України. – 287 с.
- Прибиткова І. (2011). Зміни в поселенській структурі населення України та тенденції міграції. В *Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціальний моніторинг*. Т.1, сс. 102-114.
- Прибиткова І. (2009). Просторова самоорганізація населення: теоретико-методологічні передумови дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №4, сс. 84-98.

Прибиткова І. (2014). Місто і просторова організація життя суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №3, сс. 73-103.

Структурні виміри сучасного суспільства. Курс лекцій (2006). За редакцією С. Макеєва.- К: ІС НАНУ, 372 с.

Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Кона і його співпрацівників (2007). пер. з англ. За ред. В.Хмелька.- К.: Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 559 с.

Додаткові:

Atkinson A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Cambridge: Harvard University Press.

Bottero W. (2020). *A sense of inequality*. London, New York: Rowman & Littlefield International, Ltd.

Goldthorpe J.N. (2000). *On sociology: Numbers, narratives and integration of research and theory*. Oxford: Oxford University Press.

Veira-Ramos A., Liubyva T., Golovakha E. (eds.) (2020). *Ukraine in transformation: from Soviet republic to European society*. Palgrave Macmillan.

Додаткові ресурси (за наявності):

1. Довідково-інформаційний портал Sociosite: www.sociosite.net
2. Інформаційний і пошуковий портал з соціальних наук Social Science Hub: www.sshub.com
3. Science Information Gateway (SOCIG): www.sosig.ak.uk
4. Liens Socio: <http://www.liens-socio.org>
5. Socioland: www.sozioland.de
6. Міжнародна база даних ЮНЕСКО з соціальних наук (інституції, персоналії) DARE: www.databases.unesco.org/dare/form.shtml
7. Бази даних наукової періодики і книг: www.jstor.org; www.proquestdirect.com; www.ebsco.com
8. www.sau.kiev.ua – офіційний сайт соціологічної асоціації України (устав САУ, кодекс професійної етики соціолога, указ президента про розвиток соціологічної науки).
9. www.useps.org – офіційний сайт українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (представлені результати досліджень, діаграми, кількісні показники, наводяться дані порівняльних досліджень).
10. www.socis.kiev.ua – сайт центру соціальних та маркетингових досліджень (Київ), викладено багатий емпіричний матеріал (результати соціологічних досліджень, публікації центру, статистичні дані).
11. www.sociology.kharkov.ua – SociologyHall, сайт соціологічного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна.
12. www.uceps.com.ua/ukr/all/sociology (Архів соціологічних даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, м. Київ).
13. www.ukrstat.gov.ua (Статистичні матеріали Держкомстату України).
14. www.sociology.kharkov.ua (Домашня сторінка харківських соціологів).
15. www.i-soc.com.ua (Домашня сторінка Інституту соціології НАН України).